

УДК 343.137

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.5.52>**Олександр Посвистак,***здобувач кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ЗДІЙСНЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ ОСОБАМ, ЩОДО ЯКИХ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ОСОБЛИВИЙ ПОРЯДОК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У статті виконується аналіз поглядів різних науковців щодо тлумачення змісту терміна «здійснення повідомлення про підозру» особам, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження, а також наявних прогалин у законодавстві, яким регулюється повідомлення про підозру зазначеній категорії осіб, і можливих шляхів їх подолання.

Ключові слова: кримінальне провадження стосовно осіб, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження, підозрюваний.

Постановка проблеми. Одним зі способів утілення вимоги щодо застосування належної правової процедури як одного із завдань кримінального провадження, зазначеного в ч. 1 ст. 2 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, законодавцем передбачено інститут повідомлення про підозру. Указані норми посідають важливе місце в кримінальному провадженні, оскільки особа, яка набула статусу підозрюваного, за наявності підстав може зазнавати значних обмежень своїх прав і свобод, зокрема таких, як право на свободу й особисту недоторканність під час затримання (ч. 1 ст. 190 КПК України) і застосування запобіжного заходу (глава 18 КПК України), право володіти, користуватися й розпоряджатися своєю власністю під час накладення арешту на майно (ч. 1 ст. 170 КПК України), право на працю під час відсторонення від посади (ч. 1 ст. 155 КПК України) тощо.

Інститут особливого порядку кримінального провадження, що здійснюється стосовно осіб, перелік яких передбачено в ст. 480 КПК України, у якому норми щодо повідомлення про підозру мають ключове значення, є способом інтеграції норм галузей законодавства, якими регулюється публічно-правовий статус зазначених осіб, із нормами кримінального процесуального права, з метою закріплення механізму реалізації гарантій їх незалежності, недоторканності тощо.

Досліджували проблему повідомлення про підозру загалом і повідомлення про підозру особам, стосовно яких здійснюється особливий порядок кримінального

провадження, такі науковці: О.В. Капліна, М.А. Погорецький, В.О. Гринюк, О.Ю. Татаров, О.Г. Шило, Л.М. Лобойко, Ю.П. Аленін та ін.

Мета статті полягає у здійсненні аналізу норм чинного законодавства, якими передбачено порядок здійснення повідомлення про підозру особам, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження, та позиції суддів Великої Палати Верховного Суду, викладеної в окремій думці до Постанови від 8 листопада 2018 року із цього питання, зроблено акцент на прогалинах у законодавстві, яким регулюється повідомлення про підозру судді, та можливих шляхах їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Законодавцем у ст. 480 КПК України визначено перелік осіб, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження, що є проявом диференціації кримінальної процесуальної форми шляхом визначення особливого порядку проведення слідчих (розшукових) і процесуальних дій стосовно осіб, які мають особливий публічний правовий статус у суспільстві, зокрема суддів.

Згідно зі ст. 480 КПК України, особливий порядок кримінального провадження застосовується щодо народного депутата України; судді, судді Конституційного Суду України, а також присяжного на час виконання ним обов'язків у суді, Голови, заступника Голови, члена Вищої ради правосуддя, Голови, заступника Голови, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; кандидата у Президенти України; Уповноваженого Вер-

ховної Ради України з прав людини; Голови, іншого члена Рахункової палати; депутата місцевої ради; адвоката; Генерального прокурора України, його заступника, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури; Директора та працівників Національного антикорупційного бюро України; члена Національного агентства з питань запобігання корупції.

У частині 1 ст. 481 КПК України визначено порядок повідомлення про підозру вищезазначеним особам.

З огляду на те що інститут повідомлення про підозру передбачено в новому КПК України порівняно недавно, під час формування норм, які його передбачають у тому числі й осіб, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження, законодавцем допущено порушення правил юридичної техніки, зокрема одночасне оперування термінами «повідомлення про підозру», «складення письмового повідомлення про підозру», «вручення письмового повідомлення про підозру» та «здійснення повідомлення про підозру», що призвело до неоднозначного їх тлумачення науковцями, сторонами кримінального провадження й судом під час правозастосовної діяльності.

Особливо зазначені недоліки проявились у правозастосовній діяльності під час здійснення повідомлення про підозру суддям.

Донедавна серед науковців точилися дискусії щодо порядку здійснення повідомлення про підозру судді. Наукові позиції із цього питання розділилися.

Так, О.В. Капліна розглядає термін «здійснення повідомлення про підозру» через призму системного аналізу норм КПК України як сукупність процесуальних дій слідчого та/або прокурора, зміст яких полягає в установленні юридичних і фактичних підстав для повідомлення про підозру (ст. 276); складенні письмового процесуального документа (повідомлення про підозру) (ст. 277) і його врученні особі (ст. 278), а також дій щодо встановлення точного місцезнаходження особи й самої особи, якій має бути вручено повідомлення про підозру, роз'ясненні прав підозрюваному, а на його прохання – детальному роз'ясненні кожного з указаних прав, що є невід'ємним обов'язковим етапом процедури повідомлення про підозру (ч. ч. 2, 3 ст. 276 КПК України). Виконання комплексу вищезазначених процесуальних дій у нерозривній єдності належить до виключних повноважень Генерального прокурора або його заступника [1, с. 76–77]. Зазначеної наукової позиції також дотримується М.А. Погорецький [2, с. 63–64].

На думку інших науковців, підписання письмового повідомлення про підозру судді Генеральним прокурором або його заступником, а фактичне його вручення іншим прокурором або слідчим на підставі доручення не суперечить вимогам чинного законодавства [3, с. 118–125; 4, с. 66].

Своєрідну крапку в указаній науковій дискусії та змаганні правових позицій сторін кримінального провадження у правозастосовній діяльності щодо реалізації норм про повідомлення про підозру судді поставлено суддями Великої Палати Верховного Суду, якими власну позицію із зазначеного питання викладено в окремій думці на Постанову від 8 листопада 2018 року у справі № 800/536/17.

Так, суд у рішенні за результатами аналізу правових норм КПК України розмежує: а) підозру як припущення про вчинення особою кримінально караного діяння; б) письмове повідомлення про підозру як процесуальне рішення; в) повідомлення про підозру як комплекс процесуальних дій, який включає в себе складання та вручення повідомлення про підозру, роз'яснення процесуальних прав підозрюваного, суті підозри, внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Саме через призму повідомлення про підозру як комплексу дій, що включає в себе складання письмового повідомлення про підозру та його безпосереднє вручення відповідною особою, судом тлумачиться поняття «здійснення повідомлення про підозру».

Так, згідно з вимогами п. 3 ч. 1 ст. 481 КПК України, письмове повідомлення про підозру судді здійснюється Генеральним прокурором або його заступником. Більш категорично зазначену норму продубльовано в ч. 4 ст. 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до якої судді може бути повідомлено про підозру в учиненні кримінального правопорушення *лише* Генеральним прокурором або його заступником. Слово «лише» має обмежувальний характер, що свідчить про те, що ніхто, крім Генерального прокурора та його заступника, не має права повідомляти судді про підозру в учиненні кримінального правопорушення.

За результатами аналізу змісту ст. 277 КПК України суд робить висновок, що повідомлення про підозру судді має підписати й вручити саме Генеральний прокурор або його заступник. Вручення повідомлення про підозру іншим прокурором є врученням його неналежною (неуповноваженою) особою та не має своїм наслідком залучення судді до участі в кримінальному провадженні як підозрюваного, а така особа не вважа-

ється притягнутою до кримінальної відповідальності [5].

Це рішення (окрема думка) має вагомe значення для правозастосовної діяльності слідчого судді, суду, органу досудового розслідування та прокурора, оскільки, згідно з вимогами ч. ч. 5, 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», висновки щодо застосування норм права, викладені в постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права, і враховуються іншими судами під час застосування таких норм права.

Зазначеним рішенням (окремою думкою) суд фактично підтвердив безальтернативність способу вручення складеного письмового повідомлення про підозру судді, окрім як безпосередньо й особисто Генеральним прокурором або його заступником. У свою чергу, зазначене положення фактично робить неможливим реалізацію деяких інститутів кримінального процесуального права.

Так, повідомити про підозру судді шляхом його складення та вручення Генеральним прокурором або його заступником, прокурором Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя можливо за умови встановлення місцезнаходження такої особи та її непереховування.

Однак у практичній діяльності трапляються непоодинокі випадки переховування осіб зазначеної категорії від органів досудового розслідування й суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та, відповідно, застосування покарання за вчинене кримінальне правопорушення.

У свою чергу, згідно з вимогами ч. 1 ст. 281 КПК України, якщо під час досудового розслідування місцезнаходження *підозрюваного* невідоме або особа перебуває за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора за умови її належного повідомлення про такий виклик, то слідчий, прокурор оголошує її розшук.

Так, підставою для оголошення особи в розшук є набуття нею статусу підозрюваного, що додатково також підтверджується тим, що, відповідно до вимог ч. 3 ст. 281 КПК України, оперативними підрозділами розшук може здійснюватися виключно підозрюваного.

Так, згідно із загальними правилами повідомлення про підозру, що визначені в ч. 1 ст. 276 КПК України, повідомлення про підозру обов'язково здійснюється в порядку, передбаченому ст. 278 КПК України, у випадках: 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпо-

середньо після його вчинення; 2) обрання до особи одного з передбачених цим Кодексом запобіжних заходів; 3) наявності достатніх доказів для підозри особи в учиненні кримінального правопорушення.

У свою чергу, за вимогами ч. 1 ст. 278 КПК України, способами письмового повідомлення про підозру є: а) вручення в день його складення слідчим або прокурором; б) у разі неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень.

Однак у ч. 1 ст. 276 КПК України окремо наголошено, що особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб визначаються главою 37 «Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб» КПК України.

Тобто норма ст. 481 КПК України, якою закріплено вимогу про здійснення повідомлення про підозру особам, стосовно яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження, виключно прокурором Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя й не передбачено вручення повідомлення про підозру як невід'ємний складник здійснення повідомлення про підозру у спосіб, визначений КПК України для вручення повідомлень, є спеціальною щодо ч. 1 ст. 276 КПК України, якою такий спосіб закріплено. На це також акцентовано увагу Великою Палатою Верховного Суду в окремій думці до Постанови від 8 листопада 2018 року.

З огляду викладене, оголошення в розшук особи, стосовно якої здійснюється особливий порядок кримінального провадження, можливе лише за умови набуття нею статусу підозрюваного шляхом складення та вручення їй письмового повідомлення про підозру особисто Генеральним прокурором або його заступником, прокурором Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя.

Вищезазначена колізія призводить до того, що в разі невстановлення місцезнаходження або переховування особи, щодо якої здійснюється особливий порядок кримінального провадження, вручення стосовно неї складеного повідомлення про підозру в спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень, є незаконним, а отже, й оголошення в розшук такої особи, якій повідомлення про підозру особисто не складено та не вручено повноважною службовою особою, також суперечить вимогам КПК України.

Зазначені недоліки, у свою чергу, є перешкодою для реалізації норм щодо видачі осіб указаної категорії, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиції).

Так, згідно з п. 1 ч. 1 ст. 575 КПК України, до клопотання про видачу особи в Україну з-поміж інших документів долучається засвідчена копія ухвали слідчого судді або суду про тримання особи під вартою, якщо видача запитується для притягнення до кримінальної відповідальності.

Застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою можливе лише щодо підозрюваного та за його участю (ч. 1 ст. 177, ч. 1 ст. 193 КПК України).

Однак у ч. 6 ст. 193 КПК України зазначено про можливість розгляду слідчим суддею, судом клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою й обрання такого запобіжного заходу за відсутності підозрюваного, обвинуваченого лише в разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 цього Кодексу, буде доведено, що знову ж таки підозрюваний, обвинувачений оголошений у міжнародний розшук.

Отже, підставою оголошення особи у внутрішньодержавний, міждержавний і/або міжнародний розшук є набуття особою статусу підозрюваного згідно з вимогами КПК України.

Оголошення підозрюваного, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, у міждержавний і/або міжнародний розшук також є однією з підстав для здійснення стосовно вказаної особи спеціального досудового розслідування (*in absentia*) (ст. ст. 297-1–297-5 КПК України).

Аналогічно набуття особою статусу підозрюваного є підставою для накладення арешту на майно, яке підлягає спеціальній конфіскації, забезпечення цивільного позову та можливої конфіскації майна (ч. 1 ст. 170 КПК України).

Отже, як бачимо, підставою для оголошення особи, щодо якої здійснюється особливий порядок кримінального провадження, у розшук, застосування щодо неї запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за її відсутності як умова видачі (екстрадиції), здійснення стосовно неї спеціального досудового розслідування (*in absentia*) та накладення арешту на майно є набуття вказаною особою статусу підозрюваного.

Крім того, до законності набуття особою статусу підозрюваного шляхом вручення письмового повідомлення про підозру в спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень, низка науковців ставиться скептично.

Так, на думку О.В. Капліної, у спосіб, передбачений главою 11, здійснюється, по суті, виклик особи, якій слідчий не може вру-

чити повідомлення, для участі в процесуальній дії, а саме для вручення письмового повідомлення про підозру й учинення всіх дій, що його супроводжують [1, с. 79].

Так, М.А. Погорецький вважає вручення письмового повідомлення про підозру особам, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження, у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень, належним [2, с. 66].

Наявність у законодавстві зазначеної прогалини перешкоджає реалізації таких завдань кримінального провадження, як забезпечення швидкого розслідування та судового розгляду й застосування до кожного учасника кримінального провадження належної правової процедури.

Одним зі шляхів виходу із ситуації правової невизначеності та протиріччя є внесення змін до чинного КПК України в частині повідомлення про підозру.

Так, на нашу думку, доцільно було б на законодавчому рівні термін «здійснення повідомлення про підозру» чітко розділити на складники: «випадки (підстави) повідомлення про підозру», «зміст (вимоги) письмового повідомлення про підозру» як рішення та «вручення повідомлення про підозру» як процесуальної дії.

У контексті таких змін доцільно розширити види рішень слідчого, прокурора, передбачені в ч. 3 ст. 110 КПК України, а саме постанову та обвинувальний акт доповнити письмовим повідомленням про підозру, яке за своїм змістом фактично також є рішенням, у якому слідчий і/або прокурор з урахуванням зібраних під час досудового розслідування доказів обґрунтовано припускає, що мало місце вчинення кримінального правопорушення конкретною особою в конкретних місцях, часі та в певний спосіб.

Зазначену тезу підтверджує те, що в ч. 2 ст. 277 КПК України закріплені вимоги до повідомлення про підозру як письмового документа.

Так, стороною обвинувачення з урахуванням обставин кримінального провадження та зібраних доказів у письмовому повідомленні про підозру здійснюється правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, з наведенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, що є також одним зі складників рішення.

Від правової кваліфікації кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, а саме тяжкості злочину, що їй інкримінується, залежить ступінь обмеження її прав і свобод під час кримінального про-

вадження, зокрема застосування запобіжного заходу певного виду.

Крім того, на підтвердження позиції, що повідомлення про підозру фактично є рішенням, свідчить також те, що п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України передбачено можливість оскаржити повідомлення слідчого, прокурора про підозру як документ, за результатами розгляду скарги на який судом може бути прийнято рішення про скасування повідомлення про підозру.

Крім того, на випадок переховування зазначеної категорії осіб від слідчого, прокурора та суду доцільно передбачити можливість набуття ними статусу підозрюваного з моменту, зокрема, направлення (вручення) письмового повідомлення про підозру як рішення, складеного та підписаного уповноваженою особою в спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень, у день його складення.

Із цією метою норму п. 7 ч. 1 ст. 112 КПК України доцільно було б викласти в такій редакції: «У повідомленні має бути зазначено інформацію про процесуальну дію (дії), яка буде проведена, або про здійснену процесуальну дію чи прийняте процесуальне рішення (одночасно з направленням копії такого рішення), про які повідомляється особа».

Тож належним врученням письмового повідомлення про підозру в такий спосіб також буде надіслання його поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком (ч. 1 ст. 135 КПК України), вручення під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи (ч. 2 ст. 135 КПК України).

З метою забезпечення гарантій недоторканності й незалежності осіб, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження, варто передбачити, що в разі встановлення місцезнаходження, затримання, екстрадиції або добровільного з'явлення до слідчого, прокурора, суду особи зазначеної категорії, якій письмове повідомлення про підозру, що складене та підписане Генеральним прокурором або його заступником,

прокурором Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя й вручене в спосіб, передбачений КПК України для повідомлень, доцільно передбачити вимогу про необхідність вручення раніше направленою повідомлення про підозру особисто Генеральним прокурором або його заступником, прокурором Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя й на його вимогу невідкладно повідомити підозрюваному його прав, передбачених ст. 42 КПК України, а на його прохання – детально роз'яснити кожне із зазначених прав (ч. ч. 2, 3 ст. 276 КПК України).

Висновки

Усунення вищезазначених прогалин у регулюванні питання притягнення осіб, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження, дасть змогу усунути неоднакове тлумачення згаданих норм кримінального процесуального права учасниками кримінального провадження та судом, що, у свою чергу, сприятиме здійсненню повного й неупередженого розслідування та судового розгляду згідно з вимогами законодавства й прийняттю законних і справедливих рішень.

Список використаних джерел:

1. Капліна О.В. Повідомлення про підозру: протистояння правових позицій сторін обвинувачення та захисту. *Право України*. 2017. № 12. С. 74–81.
2. Погорецький М.А., Гринюк В.О. Повідомлення судді про підозру: проблемні питання правового регулювання, теорії та практики. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 58–70.
3. Скрипниченко С. Особливості кримінального провадження щодо окремої категорії осіб. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1 (34). С. 118–125.
4. Гладун О., Зелінський О. Повідомлення про підозру: кримінальна процесуальна дихотомія. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. № 2 (54). С. 58–72.
5. Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду щодо Постанови від 8 листопада 2018 року у справі № 800/536/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78426375> (дата звернення: 01.05.2019).

В статье проводится анализ взглядов различных ученых относительно толкования содержания термина «осуществление сообщения о подозрении» лицам, в отношении которых осуществляется особый порядок уголовного производства, а также имеющихся пробелов в законодательстве, которым регулируется сообщение о подозрении указанной категории лиц, и возможных путей их преодоления.

Ключевые слова: уголовное производство в отношении лиц, относительно которых осуществляется особый порядок уголовного производства, подозреваемый.

The author considers the different contemplations of various scholars towards the meaning of the term “notification of suspicion” to the particular category of persons as well as the gaps in the law regulating the notification of suspicion to the specified category of persons and their overcoming methods.

Key words: criminal proceeding against persons in respect to whom the special criminal proceeding is applied, suspect.

